Filosofia greacă și Părinții Bisericii,

conform părintelui Ioannis Romanides

Mitropolitul Nafpaktos și Sfântul Vlasios Hierotheos

Sursa: Discurs susținut de Mitropolitul Hierotheos de Nafpaktos la o Conferință Interdisciplinară de la Școala de Filosofie din Atena, organizată de Societatea Științifică Internațională de Filosofie Greacă Antică și Uniunea Fizicienilor Greci. Revista „Intervenția Ecleziastică” nr. 263, iunie 2018.

Republicat de pe: http://parembasis.gr

Calificări introductive

1. Filosofie și teologie

2. Părinții Bisericii ca anti-metafizici

3. Diferența dintre Dionisie Areopagitul și neoplatonism

Concluzie

Vă mulțumesc pentru invitația de a participa și de a vorbi la această Conferință, anunțând tema: „Filosofia greacă și Părinții Bisericii”. Deoarece acest subiect este complex și multilateral, iar timpul pentru prezentare este foarte limitat, îl voi limita. În această perspectivă, voi face câteva clarificări necesare.

Calificări introductive

Prima clarificare este că se va face referire la Părinții care au trăit în prima perioadă a Imperiului Roman creștin, cea care a fost numită Bizanț după căderea Constantinopolului, adică perioada în care s-au întâlnit două mari curente teologice și culturale, și anume tradiția iudeo-creștină și gândirea greacă, și cu siguranță a produs o mare impresie. Astfel, s-a realizat o sinteză minunată în sensul că una sunt verbele necreate ale experienței apocaliptice și alta sunt verbele, semnificațiile și imaginile create care sunt formularea experienței, așa cum spunea Pr. Ioannis Romanides.

A doua clarificare este că întâlnirea creștinismului cu filosofia greacă a fost provocată mai întâi de unii teologi filosofici orientali, precum Paul de Samosata, Lucian, Arius și alții mai târziu, care au dezbătut cu filosofii aristotelici pe teme ontologice și cosmologice, exprimând astfel ceea ce Harnack a numit „creștinism elenizat", ceea ce a dus la căderea acestora în erori teologice.

Dimpotrivă, Părinții secolului al IV-lea, cunoscând filosofia vremii lor, în principal platonică, aristotelică și neoplatonică, pentru a răspunde teologilor creștini filosofi, au adoptat terminologia filosofică ca pe un veșmânt, pe care au golit-o de sens și i-au dat un alt sens, rezultând ceea ce este caracterizat de Pr. George Florovsky drept „elenism creștinizat". Prin această perspectivă trebuie să vedem așa-numita întâlnire dintre creștinism și elenism, dintre teologie și filosofie.

Și a treia clarificare este că, deoarece subiectul pe care vi-l voi anunța este vast, pentru a-l domoli astfel încât să devină un anunț scurt, îmi voi limita discursul la prezentarea pozițiilor de bază ale învățăturii Părintelui Ioannis Romanides, care provin în principal din discursurile sale orale în mediul universitar, în special într-un curs adresat studenților și absolvenților. Aceasta înseamnă că materialul care va fi prezentat aici este practic inedit și original. Astfel, se va acoperi sensul anunțului.

Părintele Ioannis Romanides a fost în primul rând un cercetător original. A crescut în America și a studiat la Seminarul Teologic al Sfintei Cruci

din Boston, apoi la Universitatea Yale, la Institutul Rus Sfântul Vladimir din New York, o perioadă a urmat cursuri și la Universitatea Columbia din New York, apoi a lucrat ca cercetător la Institutul Rus Sfântul Serghie din Paris, unde a efectuat primele sale studii predoctorale importante, la München, la Școala Teologică a Universității din Atena, unde a susținut o teză de doctorat originală, care a provocat tulburări teologice în întregul climat teologic din Grecia din acea vreme, la Universitatea Harvard, unde a desfășurat o importantă activitate postdoctorală, sub supravegherea celebrului profesor Harvard, Părintele George Florovsky. Ulterior, Părintele Ioannis Romanides a fost ales profesor la Școala Teologică a Sfintei Cruci din Boston și profesor la Școala Teologică din Salonic și a predat și la Școala Teologică Belemention din Libanul de Nord.

Deoarece am fost foarte interesat de persoana și opera sa, subliniez în mod special talentul său de cercetare.

În studiile sale predoctorale, Pr. Ioannis Romanidis s-a preocupat în mod special de învățătura Apostolului Pavel și de învățătura Părinților Apostolici, care, ca succesori ai Apostolilor, au transferat învățătura creștină în lumea neamurilor, unde predomina gândirea greacă.

În disertația sa doctorală, care studiază păcatul originar, a abordat în special diferența dintre filosofia greacă și Părinții Apostolici, în primele trei secole ale creștinismului.

În studiile postdoctorale ulterioare, s-a dedicat în principal studiului gândirii apologeților și influenței filosofiei grecești asupra acestora, precum și diferitelor presupoziții dintre ele.

Astfel, studiile sale despre Sfântul Iustin Martirul și filosof, critica sa adusă opiniilor lui Wolfson în raport cu învățătura lui Filon Iudeul și a Părinților Bisericii, analiza sa asupra opiniilor lui Teodor de Mompsuestia, prezintă modul de gândire al primilor teologi filosofi asupra problemelor hristologice. Dar și studiul conflictului care a avut loc în secolul al XIV-lea între Sfântul Grigore Palama și Varlaam, care s-a exprimat cu opiniile neoplatonicianului Augustin, episcopul de Hipona, l-au transformat într-un cercetător și expert serios în ceea ce privește relația și diferența dintre filosofia greacă și învățătura Părinților Bisericii din secolul al XIV-lea încoace.

Aceasta înseamnă că Pr. Ioannis Romanides a efectuat cercetări semnificative și originale asupra surselor în secolele al III-lea și al IV-lea și a dobândit o gândire clară și fundamentală asupra întâlnirii dintre gândirea greacă, tradiția evreiască și experiența apocaliptică creștină. Nu a copiat alți cercetători, nici nu a formulat gânduri frivole pe aceste subiecte și nici nu a transferat lucrările de cercetare ale altora, ci ceea ce a predat a fost produsul propriei sale cercetări serioase și exhaustive. Prin urmare, se poate adăuga că ceea ce a predat au fost opinii critice originale derivate din cercetări exhaustive asupra surselor. Având în vedere aceste gânduri, concluziile cercetării sale personale asupra subiectului care ne preocupă vor fi prezentate mai jos.

În continuare, vor fi evidențiate trei puncte din învățătura Părintelui Ioannis Romanides referitoare la diferența dintre învățătura Sfinților Părinți și filosofia clasică.

1. Filosofie și teologie

Părinții Bisericii din secolul al IV-lea studiaseră filosofia și erau familiarizați cu ea, dar nu erau filozofi și nici nu au dezvoltat un anumit sistem filosofic. La urma urmei, pe tot parcursul perioadei Imperiului Roman creștin (Bizanțul), filosofia era predată, dar se făcea distincție între filosofie și teologie, deoarece acestea se distingeau prin metodologiile lor diferite.

Romanii nu căzuseră în marea ispită a teologiei scolastice occidentale, care identifica filosofia cu teologia. De fapt, când ereticii din secolele al III-lea și al IV-lea au legat filosofia de teologie, Părinții au fost critici atât față de teologii filosofi, cât și față de filosofia însăși.

Chiar și în secolul al XIV-lea, Sfântul Grigorie Palama cunoștea filosofia aristotelică, folosindu-i uneori termenii, dar nu era de acord cu principiile sale filozofice fundamentale. El scrie undeva: „Și examinează-te dacă toate sau majoritatea ereziilor malefice își derivă principiile din aceasta”.

2. Părinții Bisericii ca anti-metafizici

Părinții Bisericii, deși cunoșteau filosofia greacă, totuși nu acceptau metafizica filosofiei.

Vor fi menționate câteva exemple care susțin această poziție.

În primul rând. Un principiu fundamental al metafizicii este acela că Dumnezeu este un obiect al contemplării. Filosoful Platon a afirmat că „Dumnezeu este greu de conceput, dar imposibil de exprimat", adică este dificil să-L contemplăm pe Dumnezeu, dar imposibil să-L exprimăm. Aceasta înseamnă că Platon nu a exclus contemplarea lui Dumnezeu, deoarece el însuși a creat teoria ideilor, dar a spus că această sarcină este dificilă pentru toată lumea.

Sfântul Grigorie Teologul, în al doilea său discurs teologic, după ce menționează acest principiu al lui Platon, își inversează afirmația. El scrie că Platon, prin sintagma „A gândi la Dumnezeu este greu, dar a-L exprima este imposibil", a vrut să spună că se poate gândi la El, deși este greu, dar este imposibil să se exprime. Cu toate acestea, în teologia creștină este adevărat exact opusul, că este imposibil să vorbești despre Dumnezeu, dar este și mai imposibil să te gândești la El.

Prin urmare, Sfântul Grigore Teologul inversează zicala lui Platon: „Poți să te gândești la Dumnezeu ca fiind dificil, dar poți spune despre El ca fiind imposibil" și spune că Dumnezeu „poate spune despre El ca fiind imposibil, dar poți să te gândești la El ca fiind și mai dificil".

Apoi explică faptul că ceea ce este înțeles (Dumnezeu) poate că cuvântul ar putea declara, chiar dacă nu cu moderație, ci în mod vag, cuiva ale cărui urechi nu sunt afectate și care nu este prost la minte. Dar a include așa ceva în intelect este complet imposibil și de neatins nu numai pentru cei proști și materialiști, ci și pentru cei mai înalți în gândire și cei temători de Dumnezeu. Așa cum este, de asemenea, complet imposibil și de neatins pentru orice fire creată și pentru cei în care întunericul împiedică în acest trup gros înțelegerea adevărului.

Prin urmare, învățătura Sfântului Grigorie Teologul conform căreia Dumnezeu este „imposibil de spus, dar și mai imposibil de înțeles" răstoarnă filosofia lui Platon exprimată în sintagma „Dumnezeu este greu

de înțeles, dar imposibil de spus” și, astfel, respinge metafizica care încearcă să-L înțeleagă pe Dumnezeu prin contemplare și imaginație.

Părintele Ioan Romanides consideră acest pasaj al Sfântului Grigorie Teologul ca fiind foarte fundamental și arată că teologia ortodoxă nu este metafizică, motiv pentru care spunea că cel care Îl caută pe Dumnezeu, când ajunge la theosis, vede și aude verbe necreate și apoi consemnează pe cât posibil această experiență necreată cu verbe create („a vorbi”) și înțelesuri create („a înțelege”) ce este Dumnezeu.

Astfel, acest pasaj al Sfântului Grigore Teologul, cu care este corectat Platon, arată că Teologia nu este metafizică.

În al doilea rând. Un alt principiu fundamental al metafizicii este că tot ceea ce ține de Dumnezeu este investigat cu rațiunea, care este cel mai nobil element al sufletului, care este nemuritor prin natură, aparținând lumii nenăscute a ideilor, conform lui Platon.

Conform părintelui Ioannis Romanides, „Părinții nu acceptă regulile logicii atunci când tratează probleme teologice. De ce? Pentru că regulile logicii se aplică, doar în măsura în care se aplică, creațiilor. Regulile logicii sau ale filosofiei nu se aplică lui Dumnezeu.

Niciun sistem filosofic nu poate fi aplicat lui Dumnezeu. Și cei care cred că prin matematică pură pot merge spre Dumnezeu, pentru Părinți, sunt extrem de inutili. De ce? Pentru că, pur și simplu, între necreat și creat nu există nicio asemănare. Ceea ce pare să se aplice creatului nu se aplică necreatului. Pentru că nu există reguli ale creatului care să se aplice necreatului. Și aceasta este situația.

Astfel, sufletul nu este prin natura sa nemuritor, nu a aparținut lumii nenăscute a ideilor, ci este creat și nemuritor prin har. De aceea nu distingem între natura unui suflet nemuritor și natura unui corp muritor. De asemenea, nu distingem între un suflet poetic și unul pasiv, așa cum făcea Aristotel.

În al treilea rând. Principiul fundamental al cunoașterii la Aristotel este legea contrariilor, ceea ce înseamnă că „nu putem atribui contrarii aceluiași lucru. Nu poate fi atât negru, cât și alb în același timp, nu poate fi atât mare, cât și mic în același timp, nu poate fi atât logic, cât și irațional în același timp, nu poate fi atât existent, cât și inexistent în același timp”. Această lege a contrariilor „este fundamentul sistemului logic al lui Aristotel”.

Conform Părinților însă, Dumnezeu este ființă și neființă, este cunoscut și necunoscut, inteligibil și inteligibil, implicat și neimplicat, vizibil și invizibil, are o esență, care este supraesențială. Și aceasta pentru că cei îndumnezeiți văd energia lui Dumnezeu și nu esența Lui, deci văd invizibil, participă involuntar, aud glasul lui Dumnezeu în mod inaudibil etc.

În al patrulea rând. Un alt principiu fundamental al cunoașterii lui Aristotel este legea dintre diferență și similaritate. Prin observarea diferenței și similarității dintre două lucruri, se face o descriere și se produce cunoaștere. Totuși, atunci când cineva ajunge la theosis și îl vede pe Dumnezeu, „el face diferențierea, dar nu poate face similaritatea”. Adică, în experiența theosis „există diferențiere”, dar „nu există similaritate”.

În al cincilea rând. Un principiu fundamental al metafizicii lui Platon este acela că toate ființele sunt copii ale unor arhetipuri care sunt neschimbate. Totuși, acest lucru nu este valabil pentru Părinții Bisericii, deoarece lumea nu este o copie a lumii ideilor, ci este o creație pozitivă a lui Dumnezeu și nu o copie a unor arhetipuri.

Biserica are însă propria epistemologie, adică propria cale și propria metodă de a-L cunoaște pe Dumnezeu, care nu are nicio legătură cu metafizica.

În continuare, vor fi consemnate opiniile unor importanți Părinți ai Bisericii pe tema filosofiei.

Sfântul Grigorie Teologul, în primul său discurs teologic, după ce specifică faptul că teologia nu este pentru toți, ci pentru „cei care au fost încercați și convinși în teologie și, înainte de aceasta, al căror suflet și trup au fost purificate sau curățite la minim”, le cere apoi ascultătorilor săi să respingă opiniile filosofilor despre Dumnezeu.

El scrie: „Dați-mi tăcerea lui Pitagora și extazele orfice și noua aroganță despre Efa. Dați-mi ideile lui Platon și reîncarnările și perioadele sufletelor noastre și amintirile și dragostea care nu este bună pentru trupurile bune asupra sufletului; ateismul lui Epicur și indivizii și plăcerea nefilosofică; providența meschină a lui Aristotel și discursurile artistice și muritoare despre suflet și natura umană a doctrinelor; sacrificiul Stoa, piatra Lebădului și piața. «Dați-mi golul, plinătatea minciunilor, tot ce este despre zei sau sacrificii, despre idoli, despre demoni, atât buni, cât și răi, tot ce este despre divinație, teologie, divertisment, puterea stelelor, sunt monstruoase.»”

Această referință este importantă, deoarece Sfântul Grigore Teologul neagă toată idolatria antică, misticismul, hedonismul, eudaimonismul și, în general, metafizica clasică a lui Platon, Aristotel și a filozofilor neoplatonici.

Vasile cel Mare, care a studiat înțelepciunea și filosofia grecească antică la Atena, face referire la aceasta în textul său.

El scrie: „Atenienii sunt o școală ticăloasă, care «nu au altă opțiune decât să spună ceva și să audă ceva nou»; iar unii chiar și acum imită școala vieții, străduindu-se să descopere constant o doctrină nouă. O astfel de școală este prietenă cu spiritele impure și rele.”

Într-o scrisoare pe care i-a trimis-o lui Eustathius Sebastianus, el se referă la anii petrecuți în vanitate și scrie: „Mi-am petrecut aproape toată tinerețea în muncă zadarnică, pe care am dedicat-o dobândirii lecțiilor înțelepciunii pe care mi-a dat-o Dumnezeu.” Apoi, „ca și cum m-aș fi trezit dintr-un somn adânc”, „am ridicat privirea spre lumina minunată a adevărului Evangheliei și am văzut nevrednicia înțelepciunii conducătorilor acestui veac, care sunt pe cale să piară, și după ce mi-am petrecut o mare parte din viața mea jalnică, am dorit să mi se dea îndrumare pentru introducerea doctrinelor evlaviei.” Ulterior, așa cum scrie, a vizitat Alexandria, Egiptul, Palestina, Siria și Mesopotamia, unde

a întâlnit asceți care trăiau filosofia după Dumnezeu, adică adevărata teologie.

Ceea ce scrie despre filosofia greacă Sfântul Grigorie de Nyssa, considerat cel mai filosof dintre Părinți, este semnificativ: „Căci, cu adevărat, educația exterioară este stearpă, întotdeauna dureroasă și niciodată dătătoare de viață în interes. Căci ce rod a arătat filosofia din îndelunga suferință sau ce este vrednic de atâtea și asemenea chinuri? Nu sunt oare toți oamenii, înainte ca cunoașterea lui Dumnezeu să iasă la lumină, inerți și ineficienți, capabili poate să devină oameni, dacă nu ar fi deloc învăluiți în sânul luptei înțelepciunii?"

Și Sfântul Grigorie Palama se mișcă în aceeași perspectivă când a scris: „În felul acesta însă s-a pierdut înțelepciunea grecilor, pentru că nu este de la Dumnezeu; tot ce nu este de la Dumnezeu nu este; din acest motiv înțelepciunea grecilor este un pseudonim".

Părinții nu au acceptat niciodată principiile de bază ale metafizicii clasice.

3. Diferența dintre Dionisie Areopagitul și neoplatonism

Unii teologi heterodocși și chiar și ai noștri teologi ortodocși, citind textele Părinților din secolul al IV-lea, precum și textele Sfântului Dionisie Areopagitul, cred că Părinții Bisericii au fost influențați de neoplatonism și au corupt Tradiția creștină originală. O astfel de interpretare distorsionează și abuzează învățătura Sfinților Părinți ai Bisericii.

Totuși, în ciuda asemănării verbale dintre Părinți și neoplatonieni în anumite aspecte, există totuși o mare diferență între ei. Prin urmare, nu se poate susține că Părinții au fost influențați de filosofia platonică sau neoplatonică și au corupt credința creștină.

Vor fi evidențiate câteva aspecte care arată marea diferență de semnificații dintre teologia Părinților Bisericii și filosofia neoplatoniștilor, așa cum se vede în scrierile Sfântului Dionisie Areopagitul.

Prima diferență se găsește în stagnare și mișcare eternă. Părintele Ioannis Romanidis spunea:

„Sfântul Dionisie crede în mișcarea eternă, că perfecțiunea este mișcare eternă. El respinge stagnarea. El crede în perfecțiune, că până și Heruvimii și Serafimii și Domniile și toți Îngerii, mereu din glorie în glorie și se găsesc constant pe o cale ascendentă constantă, în ciuda faptului că sunt îndumnezeiți și văd slava lui Dumnezeu, în timp ce pentru tradiția platonică, perfecțiunea este imobilitate și neschimbătorul. Prin urmare, avem neschimbătorul la filosofii greci, ca scop al perfecțiunii umane. În timp ce, la eminentul elenist, presupus, filosof Părintele Bisericii, avem mișcarea eternă, ca fundament al îndumnezeirii."

O a doua diferență se observă în chestiunea iubirii. Părintele Ioan a spus:

„Pentru platonicieni, iubirea este slăbiciunea omului. Omul are iubire pentru cele nemișcate, pentru cele mișcătoare etc. Și este un indiciu că ne lipsește ceva și de aceea avem o înclinație spre celălalt, pentru a completa ceea ce lipsește în al nostru. Adică, avem filtrul în noi, care este magnetismul către binele suprem și așa mai departe. Deci, iubirea este iubirea omului față de Dumnezeu." În timp ce Dionisie Areopagitul discută distincția dintre iubire și iubire, Dionisie spune că nu putem diferenția iubirea și iubirea. Și nu putem spune că Dumnezeu are iubire și nu are iubire pentru om. Pentru că, se pare, au existat anumiți teologi care au făcut distincție între iubire și eros și au vrut să spună că Dumnezeu are iubire pentru lume, dar nu iubire, pentru a nu arăta că Dumnezeu are vreo slăbiciune, că Dumnezeu depinde de lume. Și spune că nu numai că Dumnezeu are iubire pentru lume, dar Dumnezeu are iubire pentru lume. Aceasta este cea mai mare „calomnie " pe care o poate face împotriva neoplatoniștilor.

O a treia diferență constă în faptul că Dumnezeu nu numai că se mișcă, ci este și mișcat. Părintele Ioan a spus:

„Nu putem spune că Dumnezeu este doar un mișcător nemișcat, pentru că Dumnezeu se mișcă și el. Prin urmare, chiar și în tradiția scolastică este o erezie că Dumnezeu se mișcă și el. Ei bine, Dionisie Areopagitul a stabilit, poate că el este primul, că Dumnezeu se mișcă și el. După Dionisie, predomină această opinie că Dumnezeu se mișcă și el, și anume Maxim Mărturisitorul, Grigorie Palama, Marcu Nobilul etc. Când cineva spune că mișcătorul nemișcat și cel care se mișcă este Dumnezeu, împreună cu dragostea lui Dumnezeu pentru om, există oare o calomnie mai mare împotriva filosofiei? Aceasta înseamnă că în Tradiția Ortodoxă este imposibil să existe metafizica. Este imposibil să te apropii de doctrina despre Dumnezeu și desăvârșire cu metafizica."

„Și în Părinții Bisericii, însă, vedem un Dionisie Areopagitul acuzat de platonizare și neoplatonizare și așa mai departe, spunându-ne clar că Dumnezeu nu este doar nemișcat și mobil, ci și în mișcare, adică Dumnezeu nu este doar în mișcare, ci și în mișcare. Desigur, el scrie aceasta împotriva neoplatoniștilor și aristotelicilor. Deci, este o dovadă puternică că Dionisie Areopagitul nu are nimic de-a face cu neoplatonismul, deși folosește limbajul neoplatoniștilor. Această idee că Dumnezeu este nemișcat și mobil, dar și în mișcare, este erezie pentru neoplatoniști și aristotelici, pentru că ce aristotelic poate accepta vreodată că și mișcătorul nemișcat se mișcă? Pentru că atunci, din moment ce se mișcă, nu este nemișcat. Este o contradicție. Este o contradicție, nemișcatul în mișcare, este în mod clar o contradicție. Aceasta înseamnă în mod clar că Părinții Bisericii nu filozofează."

Contradicții, așa cum spunem că Dumnezeu este lumină, întuneric. De ce? Nu înseamnă că Dumnezeu este lipsit de lumină, Dumnezeu transcende lumina. Dumnezeu este imobil, în mișcare și se mișcă, ceea ce înseamnă că nu există predicate umane pe care să le putem atribui lui Dumnezeu, adică pur, dar aceasta nu vine din filosofie, ci din experiență. Vine din experiență. De ce? Pentru că Părinții știu că folosim sensuri pentru Dumnezeu, care, însă, sunt abolite atunci când ne confruntăm cu realitatea care este Dumnezeu.

O a patra diferență este observată în chestiunea teologiei apofatice. Părintele Ioan a spus:

„Există o opinie conform căreia această teologie pe care o numim apofatică este o filozofie influențată de neoplatonici. Nu există nicio îndoială că există o similaritate terminologică între neoplatonici și Părinții Bisericii, iar neoplatonicii au și ei o teologie apofatică, dar aici există o diferență substanțială. La neoplatonici avem extazul, care este o experiență care pentru Părinții Bisericii este demonică."

În experiența extazului neoplatonismului, omul iese din spații și din gândirea succesivă, pur și simplu transcende timpul și variabilul și se unește cu neschimbătorul, în cadrul acestui sistem. Desigur, corpul este ceva rău sau negativ sau una sau alta, adică. Totuși, corpul nu participă la experiența extazului neoplatonismului. Întreaga teologie apofatică a neoplatonismului este îndepărtarea din gândirea umană a tuturor defectelor, - conform lor defecte, nu în realitate defecte - a tuturor defectelor gândirii umane limitate. În învățătura patristică, corpul nu este rău, iar extazul nu este eliberarea minții din trup, ci întoarcerea minții la inimă.

Prin urmare, eliberarea de defectele gândirii umane este sursa teologiei apofatice a neoplatoniștilor, este întregul efort de a se elibera, nu de creat, ci de mutabil, deoarece pentru principiul neoplatonician nu există o distincție ascetică între creația din nimic și necreat. Predicatul fundamental al gândirii iudeo-creștine este distincția clară dintre creat și necreat. Există necreatul și creatul. Și între creat și necreat nu există nicio asemănare. Aceasta este o doctrină fundamentală, nu numai a Tradiției Patristice, ci este și a tradiției iudaice până în zilele noastre.

Aceste diferențe importante dintre învățătura patristică și neoplatonism trebuie ținute cont pentru a înțelege tradiția patristică și a nu trage concluzii greșite.

Concluzie

Concluzia finală a acestei scurte comunicări este că există diferențe semnificative în structura gândirii între filosofii care exprimă metafizica clasică și Părinții Bisericii care exprimă revelația empirică a lui Hristos către Profeți, Apostoli și către ei înșiși.

Părinții au studiat filosofia greacă, au folosit terminologia și orice bine se putea accepta din ea, fără a altera experiența apocaliptică, dar au reacționat atunci când teologii creștini filosofi au amestecat filosofia cu teologia.

Dimpotrivă, teologii filosofi care au fost condamnați de Sinoadele Ecumenice au exprimat „creștinismul elenizat”, în timp ce Părinții Bisericii au fost purtătorii „elenismului creștinizat”.